

POLONEZII ÎN CULTURA REPUBLICII MOLDOVA

*Ecaterina NEDZELSCHI,
șef oficiu, Filiala „A. Mickiewicz”*

Abstract

The Poles have arrived in the Bessarabia after the defeat of many insurrections in the years against the occupants – 1794, 1830, 1863. The insurrections were suppressed and the Poles roamed in search of refuge. Those that came in Bessarabia formed several Polish settlements. A long time they were under special police surveillance. The historical situation and the linguistic policy of the communists deprived Poles to speak their language. The great personalities of Polish origin settled in Moldova had a significant role in the cultural life of the region. Intelligent, skilled, talented they occupied a special place in the Moldavian culture and imparted knowledge to the young generation. Among them: Pavel Șillingovski, Constantin Lodzieski, Vanda Zadnipru, Lidia Lipkovschi, Ludmila Nedremskaia, Galina Furdui, Nina Crulicovschi, Victoria Selitscaia, Victor Szimanowski.

Keywords: *The Poles in the Republic of Moldova, the Poles in Bessarabia, adaptation to local environment, Polish contribution to the evolution of science, culture, art.*

* * *

Polonezii au ajuns pe meleagurile Basarabiei după înfrângerea numeroaselor revolte și răscoale din anii 1794, 1830, 1863 îndreptate împotriva ocupanților – Rusiei, Austriei și Prusiei, care au dezmembrat Polonia. Agresiunea acestor imperii a ridicat polonezii la lupta pentru independență. Răscoalele au fost înăbușite, iar mulți polonezi au luat calea pibegiei. Cei ajunși în Basarabia au format un șir de localități populate preponderent de polonezi: Stârcea (Glodeni); Rașcov (Camenca); Grigorauca (Sângerei); Duruitoarea Nouă (Râșcani) ș.a. Locuitorii de origine poloneză sunt atestați în Chișinău, Bălți, Tiraspol,

Râbnița, Tighina. La Comrat trăiesc mulți dintre polonezii Bugeacului.

În secolele XIX-XX polonezii stabiliți în Imperiul Rus erau percepuți ca „instigaatori”, „diversioniști”, suspecti din punct de vedere politic. În gubernia Basarabia polonezii mult timp erau supuși unei supravegheeri speciale a poliției. Condițiile istorice nefaste și politica lingvistică totalitară promovată de regimul comunist au lipsit polonezii de dreptul de a-și vorbi limba maternă. Etnicii polonezi erau forțați să vorbească limba rusă sau ucraineană. Doar în familie și la biserica catolică se mai vorbea limba polonă și asta le-a permis să nu-și uite limba maternă.

Abia după proclamarea Independenței Republicii Moldova, polonezii au căpătat posibilitatea să învețe, să practice limba maternă, să repună în circulație cultura, tradițiile și obiceiurile lor naționale. Astăzi în Moldova activează numeroase societăți etnoculturale ale polonezilor, se organizează festivaluri ale culturii polone, sunt marcate sărbătorile naționale. Familiile își pot educa copiii în spirit polonez.

„Putem discuta în limba noastră, putem să ne bucurăm de copiii noștri, care ne moștenesc valorile. Și departe de țara-mamă e posibil să-ți păstrezi identitatea națională... Pentru un polonez, cea mai mare bogăție este credința”, spune Katharina Iajgunovicz¹.

Marile personalități de origine polonă, care s-au stabilit cu traiul pe teritoriul Moldovei, au avut un rol semnificativ în viața științifică și culturală a acestui ținut. Inteli-

¹ IAJGUNOVICI Katharina. „Pentru polonezi credința e cea mai mare bogăție”. În: Adevărul. 2013, 24 mai, p. 3.

NEDZELSCHI, Felicia. *Mica Varșovie de la Glodeni*. În: Adevărul. 2013, 24 mai, p. 2.

genți, pricepuți, talentați și cu o deosebită tărie de caracter, au ocupat un loc aparte în cultura Moldovei și au transmis cunoștințele generației mai tinere.

Pavel Șillingovski (1881-1942)

Artist plastic notoriu, originar din spațiul basarabean, s-a născut la 16 februarie

1891 în familia pictorului decorator Alexandru Șillingovski, de viță poloneză. Copilăria și-a petrecut-o în casa părintească situată pe strada Kupeceskaia 33 (astăzi str. Vasile Alecsandri).

Își face studiile la Școala de băieți nr. 2 din Chișinău. Primii pași în domeniul artei îi vor fi călăuziți de pictorul-profesor Terentie Zubcu. Va frecventa cursurile serale de desen timp de doi ani (1893-1894). La insistența tatălui, Pavel își continuă studiile la Colegiul de Arte Plastice din Odesa. Acolo își va petrece timpul liber frecventând muzeele, expozițiile, Teatrul de Operă.

Expozițiile *peredvijnicilor* ruși și ucraineni au avut un impact benefic asupra personalității tânărului artist. În toamna anului 1901 pleacă la Petersburg, unde este admis fără să susțină examene la Colegiul Academiei de Arte.

Petersburgul, umed și ploios, i-a subrezit sănătatea. Lipsit de căldură, de soarele basarabean, fără părinți și mijloace materiale – toate l-au făcut să se reîntoarcă în Basarabia. Aici și-a revenit, și-a revitalizat organismul slăbit și a pictat mult, cu pasiune: peisaje, portrete, două icoane pentru Mănăstirea Noul Neamț din Chițcani.

În anul 1903 este admis la Academia de Arte din Petersburg. Dar situația social-politică de la începutul secolului XX: *Duminica sângeroasă* (1905), violența aparatului represiv țarist, îl face pe Șillingovski

să întrerupă studiile și să se întoarcă în Basarabia. Aici pictorul realizează o serie de lucrări inspirate de natura meleagului natal: priveliști simple – o potecă de pădure, un drum de țară, râul Nistru, un copac în bătaia soarelui... Prin pictură autorul descoperă freamătul poetic al naturii. În perioada anilor 1907-1910 Pavel Șillingovski își petrece verile în Basarabia. Baștina va rămâne pe întreg parcursul vieții cel mai generos izvor de inspirație. *Peisaj cu troiță* (1910); *Basarabia. Nistru* (1910); *Basarabia. Mulsul oilor* (1910); *Basarabia. Oi.* (1912); *Basarabia. Râpa în furtună* (1913); *Pământul basarabean* (1913); *Basarabia. Ghicitul* (1911); *Basarabia. Poduri* (1916); *Basarabia. Cai* (1916). Aceste lucrări realizate în diferite tehnici – acvaforte, linogravuri, ulei pe pânză – sunt o odă locurilor natale. Frumusețea naturii, a peisajelor neobișnuite, pline de lumină, căldură, aerul unic ne pătrunde cu o vibrație poetică. Tablourile redau dragostea pictorului față de baștină. Ciclul basarabean de gravuri realizat în anii 1912-1916 evocă o lume purificată și calmă, amintind de un mod de viață arhaic, patriarhal, nealterat de scurgerea timpului.

În anul 1915 termină Academia de Arte din Petersburg. Lucrarea de diplomă a fost *Basarabia. Ghicitul*. Tot în acest an este trimis pe front în Primul Război Mondial, în calitate de infirmier și nu a mai vizitat Basarabia, unde i-au rămas părinții și fratele. Destinul artistic al lui Pavel Șillingovski a fost profund marcat de evenimentele istorice ale secolului XX. Deși și-a petrecut două treimi din viață la Petersburg (Leningrad), Pavel Șillingovski este unul din marii maeștri ai artei basarabene moderne. Este autor a peste 100 de tablouri în ulei și acuarelă, 300 de gravuri, 450 de desene, a ilustrat 19 cărți. A pictat peisaje, portrete, natură statică, grafică de carte... Operele sale se află în muzeele din Moscova, Sankt Petersburg, Pskov, Odesa, Ere-

van, Chișinău. A murit chinuit de foame, în Leningradul asediat, în 1942.

În conformitate cu testamentul pictorului, cea mai mare parte din lucrările realizate de Pavel Șillingovski și colecția de gravuri ce-i aparțineau au fost transmise în anul 1947 Muzeului de Arte Plastice din Chișinău.

Constantin Lodzieski (1913-1978)

În vara anului 2013, la 6 iunie, s-au împlinit 100 de ani de la nașterea cunoscutului pictor-scenograf Constantin Lodzieski. A venit în Moldova în 1948, după absolvirea Facultății de pictură scenică din orașul Herson (Ucraina). Constantin Lodzieski și-a consacrat toată activitatea

profesională teatrului. Amatorii de teatru, oamenii de vârstă a treia, probabil își amintesc spectacolele Teatrului de Operă și Balet din anii '60-'70 ai secolului XX. Scenografia teatrală a lui Lodzieski era o artă aparte – arta de a executa decoruri scenice și costume pentru artiști. Individualitatea creatoare a pictorului s-a manifestat în spectacolele: *Inima Domnicăi* de Alexei Stârcea (1960); *Bolero* de Maurice Ravel (1960); *Bărbierul din Sevilla* de Gioachino Rossini (1961); *Aurelia* de David Gherșfeld; *Mireasa țarului* de Rimski-Korsakov (1971) ș.a. În aceste spectacole Constantin Lodzieski a tins spre evitarea decorațiilor de operă și balet șablonarde, obținând o unitate a tratării plastice și a principiului muzical și aplicând creator posibilitățile expresive ale picturii teatrale.

Lucrările scenografice a lui C. Lodzieski au fost efectuate cu virtuozitate, construcția decorațiilor fiind complexă. Ele redau atmosfera spectacolului, expresivitatea reprezentăției teatrale. În prezentarea

scenică a spectacolelor de operă și balet, autorul a putut găsi o armonie între muzică, decoruri scenice, costume și dramaturgie. Spectacolele de balet *Lacul lebedelor*, *Antoniou și Cleopatra*, *Don Quijote*, *Solveig* (spectacol-poveste) au cucerit publicul anilor '70 ai secolului XX.

Mihail Caftanat, Artist al Poporului din RSSM, fost solist de balet, își amintește: *„Părinții mei erau prieteni buni cu familia lui Constantin Lodzieski, cu fiul lor Igor sunt prieten din copilărie până acum. Am cele mai frumoase amintiri despre Constantin Lodzieski, ca pictor și ca om. Era echilibrat, blând la vorbă, cuminte, foarte muncitor. Înainte de fiecare spectacol ieșea pe scenă să verifice dacă totul e bine aranjat, pus la punct. Nu se rușina să repare ceva din decor, să coase, să treacă cu pensula înviorând culorile. Era foarte atent la detalii. Lăuda artiștii și le mulțumea după spectacol. La începutul carierei sale a lucrat în Teatrul dramatic rus «A. Cehov». A montat spectacole, dar a pictat și plafonul din sala teatrală – moldovenii prinși în horă. Cu părere de rău, nu s-a mai păstrat pictura, fiind schimbat decorul în timpul reparațiilor ulterioare. Mulțumesc că mi-ați dat posibilitatea să-mi împărtășesc amintirile despre acest minunat om al culturii naționale.”*

Constantin Lodzieski, pictor-scenograf, cu un gust rafinat, un mare profesionist, a participat la multiple expoziții și concursuri republicane și unionale (URSS), muzeistice. A fost pictor principal la festivalurile culturii artei moldovenești la Moscova. În anul 1979, la Londra, a fost organizată post-mortem expoziția pictorului. Lucrările sale de decor, bogate în culori, pline de expresie, se percep ca originale, de sine stătătoare.

În memoria talentatului scenograf, Pictor al Poporului din RSSM (1974), decorat cu ordinul „Drapelul Roșu de Muncă”, la 10 martie 2013, Muzeul Național de Arte Plastice din Chișinău a prezentat o expoziție a

lui Constantin Lodzieski. 55 de lucrări din fondul muzeului au ilustrat epoca teatrală a anilor 1950-1980. La organizarea acestei expoziții și selectarea lucrărilor, a participat fiul pictorului, Igor Lodzieski, pictor principal la Compania „Teleradio-Moldova”.

Vanda Zadnipru (1929-2007)

O Doamnă a culturii. Așa a numit-o regizorul și actorul Ion Ungureanu pe Vanda

Zadnipru. Soția cunoscutului scriitor Petru Zadnipru, în anii '60-'80 ai secolului trecut, a fost redactor-șef al redacției literare de la Radiodifuziune (astăzi Compania publică „Teleradio-Moldova”). Și-a

consacrat viața culturii române.

S-a născut în familia polonezului Stanislaw Portco și a Anei Capusteac din satul Vălcineț, județul Hotin. Tatăl era de religie catolică, fapt care a determinat-o pe soția Ana să treacă la catolicism. Familia Portco a păstrat tradițiile și obiceiurile catolice. Toți cei șase copii au urmat Școala catolică poloneză. Mezina Vanda (Wanda) și frații ei au fost educați în spiritul valorilor creștine universale. A învățat la Liceul „Regina Maria” (1944), apoi la Școala nr. 1 din Chișinău. În 1953 a terminat Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de filologie. Lucrează ca redactor-stilizator la cotidianul *Moldova socialistă* și șef secție literatură. Din 1957 și până în 1985 este redactor-șef la Radiodifuziunea Moldovenească.

„Avea un simț acut al valorii, o voință extraordinară, demnitate și mândrie de neam. Uite, aici mândria ei de poloneză”², își amintește ex-ministrul culturii, Ion Ungureanu.

Respecta lucrul bine făcut. Se îngrijea în permanență de calitatea textelor. Promova talentele, selecta o literatură cu sens aparte ca să nu polueze eterul cu texte proaste, vulgare sau ideologizate. „*Era inteligentă, înțeleaptă, cultă și rezervată. Își cunoștea prețul*”, spune astăzi Larisa Tălămbuță, redactor muzical la Radiodifuziunea Moldovenească.

De emisiunile literar-artistice din anii '70-'80 mulți își amintesc cu plăcere, inclusiv de *Teatru la microfon*, care era ascultat în toată Moldova, la sat și la oraș. Convorbirile Vandei cu scriitorii, critici literari, tineri participanți la olimpiade de literatură, provocau un interes deosebit al ascultătorilor. Mereu a susținut și a îndrumat tineretul talentat. Emisiunile Vandei Zadnipru educă gustul estetic, dorința de a citi cărți de valoare – literatură universală, poezie, dramaturgie.

„*A concentrat forțele jurnalistice, un nucleu fortificator de idei îndrăznețe... Emisiunile păstrate și astăzi în cadrul patrimoniului audio de la «Teleradio Moldova», constituie un amplu document, în continuă valorificare, al procesului literar artistic cultural al timpului respectiv, niște arhive ce-și așteaptă investigatorii*”, scrie poeta Galina Furdui în cartea *Tangențe policrome*³.

Iată câteva spectacole ale *Teatrului la microfon*: *Ivan Turbincă* de Ion Creangă (1955); *Apele primăverii* de I. Turgheniev (1959); *Sânziana și Pepelea* de V. Alecsandri (1956); *Casa Bernardei Alba* de Federico García Lorca (1973); *Păsările tinereții noastre* de I. Druță (1977); pagini înscenate din romanul *Don Quijote* de M. de Cervantes; *Colacul de salvare* de Ianusz Oszenko, autor polonez, ș.a. La microfon erau actorii Teatrului Muzical-Dramatic „A. Pușkin” și ai Teatrului Republican „Luceafărul”: Valeriu Cupcea, Domnica Darienco, Petru Baracci, Viorica Chirca, Vitalie Rusu, Victor Ciutac,

² *Analecta catholica* / Episcopia Romano-Catolică de Chișinău ; red. : E.S: Anton Coșa. Ch. : Reclama, 2010. Vol. IV, p. 305.

³ FURDUI, Galina. *Tangențe policrome : eseuri, portrete, creionări* / postfață Tudor Palladi. Ch. : Labirint, 2009, p. 57.

lurie Negoită, Anatol Răzmeriță, Mihai Curagău, Nina Vodă, Paulina Zavtoni, Ninelă Caranfil, Ecaterina Malcoci, Valentina Izbeșciuc, Maria Urschi. Regizori ai spectacolelor radiofonice au fost: Valeriu Cupcea, Sandri-Ion Șcurea, Ilie Stratulat. Spectacolele și alte realizări au intrat în Fonoteca de Aur, fondată de Vanda Zadnipro, patrimoniu care include emisiuni literare și teatrale de valoare aparte.

În anul 1967 Vandei Zadnipro i s-a conferit titlul onorific de Lucrător Emerit din RSSM.

Talentată traducătoare, radiojurnalistă, o Doamnă cu educație aleasă și cunoștințe vaste, o aristocrată în toate – așa a rămas în memoria contemporanilor Vanda Zadnipro.

* * *

Mulți oameni de cultură de origine polonă au avut o prezență activă în spațiul artistic basarabean. Printre ei se numără și următorii.

Lidia Lipcovschi (Lipkowska) (1884-1958) este cea mai vestită soprană născută în Moldova. A cântat alături de E. Caruso, F. Șaleapin, L. Sobinov ș.a. A concertat în Viena, Milano, Londra, Paris, Boston, New York etc.

Cu prilejul Expoziției Naționale la Chișinău în 1925, Lidia Lipcovschi a cântat în *Traviata*. Ziarul *Rampa*, din

7 septembrie 1925, scria: „*Reprezentarea «Traviatei» a fost reușită din toate punctele de vedere. Nu mai vorbim de interpretarea superioară, plină de inteligență, de nerv dramatic și de dragălașie, totodată, dată Violetei de Lidia Lipcovschi și vocea ei cristalină, de mare volum, care electrizează publicul.*”⁴

⁴ DĂNILĂ, Aurelian. *Opera basarabeană (1918-*

În anii 1937-1940 a fost profesoară de canto la Conservatorul „Unirea” din Chișinău. S-a stins din viață la Beirut, Liban, unde a fost nevoită să plece pentru a scăpa de teroarea sovietică, de deportare în Siberia.

Ludmila Nedremskaia, balerină, solistă a Teatrului de Operă și Balet în anii

’60-’70 ai secolului XX, actualmente pensionată. A fost soția celebrului baletist Vitalie Poclitaru (1934-2013). A dansat în spectacolele *Fântâna din Bahcisarai* (în rolul polonezei Maria); *Surorile de V. Anghel* (în rolul Dominicăi); *Noaptea Valpurgiei*; *În urma tunetului*, *Meșterul Manole* (după

motivele baladei). Acum se mândrește de reușitele fiului Radu Poclitaru (Moscova) și ale nepotului Eugen Poclitaru (Kiev), artiști de balet și ei.

Galina Furdui, pe linia mamei, Maria Topolinski, este de viță poloneză. O cunoaștem ca autoare a multor cărți de poezii, cântece, eseuri, portrete. Astăzi, dumneaei este colaborator la redacția muzicală „Teledradio Moldova”.

Cunoscută cântăreață de muzică ușoară **Nina Crulicovschi**, Maestru în Arte al RM, este poloneză pe linia tatălui. Bunicul ei, Simion Crulicovschi, născut în Polonia, a fost un bun gospodar, proprietar de pământuri și lacuri în județul Orhei. A fost deportat în Siberia, împreună cu soția Ana și cu fiul

1925). Ch. : Edit. Encicl. „Gh. Asachi”, 1995, p. 92.

Constantin, tatăl cântăreței. Nina Crulicovschi s-a născut în Siberia. Străbunicul Ninei, Franz Krulikowski a fost un nobil polonez, diplomat, însărcinat cu afaceri externe al Poloniei⁵.

Cântecele interpretate de Nina Crulicovschi au cucerit inimile ascultătorilor: *Cu numele tău, Basarabie; Vârsta dragostei; Rar de tot; Trandafirul meu; Ninge; Taci, inimă, taci; Lampa; Iubite drag; Autumnala* ș.a. A colaborat cu compozitorii Ion Aldea-Teodorovici, Petre Teodorovici, Mihai Toderașcu, Ion Enache etc. Vocea ei dramatică, adâncă și cântecele care abundă în dramatism și zburcuciu nu le poți uita. Mulți ani a fost despărțită de publicul din Moldova, lucrând la Teatrul de Estradă din Pitești. Recent s-a întors acasă, la Chișinău, și dorește să întemeieze un Teatru de Estradă în capitală.

Victoria Selitscaia, pictor, membru al Societății „Polska Wiosna w Moldowie”, autor al multor expoziții. În anul 2008, și-a expus tablourile în incinta Filialei polone „A. Mickiewicz”, cu prilejul Săptămânii ușilor deschise.

Victor Szymanowski (cunoscut în presa autohtonă ca Șimanovski). Fotojurnalist la ziarul *Vecerni Kișiniov*. Împreună cu Tadeusz Malinowski a inițiat mișcarea de renaștere a culturii polone, a tradițiilor și obiceiurile în Moldova independentă.

Polonezii din Moldova s-au încadrat în societate, au câștigat stima și respectul tuturor prin munca lor pentru binele poporului, aportul la dezvoltarea culturii române, păstrarea tradițiilor sale naționale, a limbii

și credinței. De-a lungul anilor au rezistat tuturor greutăților, nu și-au pierdut demnitatea umană și nici identitatea etnică, chiar și trăind departe de Patria istorică.

Toată admirația noastră față de această mândră națiune!

Referințe bibliografice

1. Episcopia Romano-Catolică de Chișinău. *Analecta catholica*. Red. : E.S: Anton Coșa. Ch. : Reclama, 2010. Vol. IV.
2. BODRUG, Ion; DAMANCIUC, Gheorghe. *Diaspora poloneză din Moldova: revenire la valorile culturale și spirituale*. Acad. de Șt. a Moldovei. Inst. de Cercet. Interetnice. Ch. : ÎSFE-P Tipografia Centrală, 2006.
3. BRIGALDA-BARBAS, Eleonora. *Pavel Șillingovski*. Ch. : ARC, [s.a.]. – (Maeștri basarabeni din secolul XX).
4. COLESNIC, Iurie. *Legende de care avem nevoie*. În: Timpul. 2013, 8 martie, 22.
5. DĂNILĂ, Aurelian. *Opera basarabeană (1918-1925)*. Ch. : Encicl. Gh. Asachi, 1995.
6. *Femei din Moldova* : Enciclopedie / Ed. Iurie Colesnic. Ch. : Museum, 2000.
7. FURDUI, Galina. *Tangențe policrome* : eseuri, portrete, creionări. Postfață Tudor Palladi. Ch. : Labirint, 2009.
8. *Galina Furdui : Biobibliografie*. Bibl. Municipală „B. Hasdeu”, Centrul Academic Int. Eminescu ; ed. întocmită de Vladimir Furdui. Ch. : Grafema Libris SRL, 2008.
9. IAJGUNOVICI, Katharina. „Pentru polonezi credința e cea mai mare bogăție”. În: Adevărul. 2013, 24 mai, 3.
10. *Moșteniri comune. Tezaurul polonez în colecțiile muzeistice, arhivistice și bibliotecile moldave* : pliant. Ch., 2002.
11. NEDZELSCHI, Felicia. *Mica Varșovie de la Glodeni*. Felicia Nedzelschi. În: Adevărul. 2013, 24 mai.
12. АРАБАДЖИУ, Р. *Очарованная песней*. Ch. : Lit. Artistică, 1977.
13. КОРОЛЁВА, Э.А. *Молдавский балетный театр*. Кишинёв : Штинца, 1990.
14. ШОРИНА, Л. *Мир глазами театра* : история Гос. рус. драм. театра им. А.П. Чехова. Ch. : Inessa, 2001.
15. www.elonora-lisnic.blogspot.com

⁵ www.elonora-lisnic.blogspot.com